

*Zoran M. Jovanović, Nadbiskupija
beogradska u misiji spasavanja
Jevreja i Jevrejki od Holokausta –
Prilog za biografiju Josipa Ujčića i kao
natpastira, Beogradska nadbiskupija,
Beograd 2022, 365 strani*

Ob koncu novembra 2022 so v Beogradu predstavili novo monografijo srbskega umetnostnega zgodovinarja, publicista in univerzitetnega profesorja dr. Zorana M. Jovanovića. Avtor, sicer rojen Beograjčan in pravoslavne vere, se je že v preteklosti večkrat izkazal s strokovno-znanstveno obdelavo katoliške prisotnosti na področju današnje Srbije in delovanju številnih Slovencev v Srbiji, pri tem pa ga je vsestransko podpiral msgr. Stanislav Hočevar, donedavni beograjski nadškof.

Tokrat se je avtor osredotočil na vlogo rimskokatoliške beograjske nadškofije pri reševanju Judov in Judinj med holokavstom v okupirani Srbiji. Avtor se je v več poglavjih knjige posvetil predvsem delovanju dr. Josipa Ujčića (1880–1964), po rodu Hrvata iz Istre, od leta 1936 pa do smrti beograjskega nadškofa.

Raziskovalci in zapisovalci preteklosti se dobro zavedajo, da imajo arhivski dokumenti neizčrpno vrednost in da pogosto lahko že samo eden med njimi, morda le beseda ali dve, vpliva na ustaljene interpretacije zgodovine, s tem pa na oceane pomembnih dogodkov in njihovih akterjev. Splošno znano je, da je preučevanje arhivskega gradiva ključna usmeritev k

dostojnemu razumevanju zgodovine 20. stoletja, v tem primeru tistega, katerega središče je čas druge svetovne vojne. Zato so arhivski zapisi predmet posebne pozornosti: bili so skrbno hranjeni, pogosto skriti, včasih ponarejeni, torej uničeni ali preračunljivo napačno interpretirani, da bi olajšali utemeljitev t. i. nadzorovano zgodovino, s tem pa tudi zgodovinsko (ne)zavest.

Monografijo dr. Jovanovića odlikuje prav uporaba bogatega arhivskega gradiva, tudi marsikaj doslej širši javnosti dokaj nepoznanega, izpostaviti velja Arhiv beograjske nadškofije (Arhiv Ordinarijata Nadbiskupije beogradske) ter arhive nekaterih katoliških župnij v Srbiji (Beograd, Kraljevo, Niš). Poleg tega se je avtor pri snovanju tokratne monografije naslonil na raznovrstno domačo in tujo literaturo.

Knjiga opisuje vlogo in poslanstvo nadškofa Josipa Ujčića in njegove duhovščine v težkih časih napada na Kraljevino Jugoslavijo, razkosanja države, nemške okupacije ožje Srbije, preganjanja nasprotnikov okupacije, prihoda beguncev iz različnih delov države in lova na Jude. Nadškof Ujčić se je od prvega dne vojne aprila 1941 soočal z vsem, kar je Srbiji prinesla okupacija, pa tudi s poskusi srbskih kvizlinških oblasti, da bi civilnemu prebivalstvu omogočile kolikor toliko znosno življenje, pri tem so se posluževali različnih sredstev, tudi manipulacij. Velja poudariti, da so se številni duhovniki hrvaškega in madžarskega rodu, ki so dotlej delovali v Srbiji, ob začetku vojne v Jugoslaviji vrnili v matične škofije. Ostali pa so številni slovenski duhovniki, njihove skrbi so se še povečale ob prihajanju številnih slovenskih izgnancev, predvsem iz Štajerske in Gorenjske.

V knjigi je posebej obdelano zavzemanje nadškofa Ujčića in njegovih duhovnikov za reševanje Judov v Srbiji med drugo svetovno vojno. Ob tem avtor opiše tudi nadškofovo zavzemanje za preganjanje Srbe na ozemlju ustaške NDH in njegove tovrstne intervencije v Vatikanu. Pomoč katoliške duhovščine v Srbiji za preganjanje Jude se je izkazovala tako pri skrivanju kot tudi pri

izdajanju dokumentov o njihovem prehodu v katoliško vero oz. krščevanju (konverzija). Avtor je izbrskal tudi prvo Judinjo, Vero Nehaus, ki je dokumente za prestop v katoliško vero predložila 21. aprila 1941, cerkvena birokracija je mlela zgolj en dan in že 22. aprila 1941 je prejela ustrezne dokumente, ki so ji omogočali tudi cerkveno poroko s katoličanom iz Mostarja. V nadaljevanju monografije je avtor na podlagi ohranjenih arhivskih dokumentov podrobno opisal usode nekaterih Judov s področja Srbije, predvsem pa tvegano in nesebično delovanje krajevnih katoliških duhovnikov pri njihovem reševanju.

Kako pomembno in nevarno je bilo tovrstno početje, si danes lahko zgolj predstavljamo, še posebej ob upoštevanju dejstva, da so nemške okupacijske oblasti 30. maja 1941 sprejele odredbo, ki je prepovedovala pomoč in skrivanje Judov. Žal je tovrstna človekoljubna dejanja nadškofa Ujčića in njegovih duhovnikov v povojnem obdobju neupravičeno zasenčila zgodovinska pozaba.

V nadaljevanju monografije je avtor podrobneje predstavil tiste duhovnike iz Beograjske nadškofije, ki so sodelovali pri reševanju Judov med holokavstom (Valentin Bertoncelj, Ljudevit Česlar, Janez Jenko, Ferdinand Kobi, Marijan Kremžar, Krunoslav Ladan, Jože Mlakar, Matija Petlić, Ivan/Janez Rojc, Andrej Tumpej, Anton Zupančič). Velika večina predstavljenih je bila slovenskega rodu, med njimi velja izpostaviti Janeza Jenka (1910–1994), poznejšega koprškega škofa, in lazarista Andreja Tumpeja (1886–1973), ki je bil zaradi svoje vloge pri reševanju treh Judinj iz družine Kalef v medvojnem Beogradu leta 2001 prištet med pravičnike med narodi (angl. *Righteous among the Nations*).

Knjiga pomembno zapolnjuje vrzel pri proučevanju holokavsta in reševanj Judov v Srbiji med drugo svetovno vojno ter nezanemarljive vloge tamkajšnje katoliške duhovščine pri tem.

Renato Podbersič ml.